

BİLGE CATO'NUN SİYASİ KARIYERİNDE *PATER* KAVRAMININ ÖNEMİ

*The Importance of the Concept of Pater in Cato the Elder's
Political Career*

Derya ÇIĞIR DİKYOL*

ÖZ: Bu çalışmada, Bilge Cato olarak bilinen ünlü Romalı politikacı Marcus Porcius Cato'nun siyasi kariyerinde, *pater* kavramının önemi irdelenmeye çalışılmıştır. *Pater* kavramı, patriarkal bir toplum olan Roma'nın temel değerlerinden biridir. Muhafazakâr bir politikacı olarak tanımlanan Cato, bu kavramın Roma'da başta aile olmak üzere askerî ve siyasi alanda da öneminin farkında olan bir siyasetçi olarak kendisini ideal bir *pater* olarak göstermeyi başarmış ve bunu siyasi kariyerinde kullanmıştır. Sadece oğlunun eğitime verdiği önem ve yazdığı eserlere bakılarak dahi Cato'nun tıpkı bir *pater* gibi Roma'nın kültürel değerlerinin koruyucusu rolüne soyunduğunu söylemek mümkündür. *Pater* kavramının Roma kültürü ve tarihi içerisindeki yerini sorgulamak ve politik alanda bu statünün nasıl kullanılmış olduğunu görmek açısından, önemli bir tarihî aktör olan Cato üzerinden yol almak aydınlatıcı olacaktır. Cato her ne kadar ideal bir *pater* olarak Roma'nın değerleri ve dolayısıyla toplumun kurtarıcısı rolünü benimsemiş olsa da *pater patriae* yerine 'Bilge' unvanı ile yetinmek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak Cato'nun bu politik tavrının, kendinden sonra gelen başta Augustus olmak üzere pek çok siyaset adamı tarafından da benimsenmiş olduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: Bilge/Yaşlı Cato, Roma Cumhuriyet Tarihi, Roma Tarihi, *pater*, *pater patriae*, *paterfamilias*

ABSTRACT: This study aims to investigate the importance of the concept of *pater* in the political career of the famous Roman politician Marcus Porcius Cato, known as Cato the Elder. The concept of *pater* is one of the fundamental values of Rome as a patriarchal society. Cato, who was defined as a conservative politician, was aware of the importance of this concept in Rome, especially in the family, as well as in the military and political sphere. He succeeded in showing himself as an ideal *pater* and used this in his political career. Just by looking at the importance he gave to his son's education and the works he wrote, it is possible to say that Cato, just like a *pater*, was acting as the protector of Rome's cultural values. It will be enlightening to proceed through Cato, an important historical figure, in order to question

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, İstanbul, ddikyol@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9366-3011

Geliş Tarihi / Received: 09.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2020

Yayın Tarihi / Published: 29.01.2021

the place of the *pater* concept in Roman culture and history, and to see how this status was used in the political field. Although Cato embraced the values of Rome as an ideal *pater* and thus the savior of society, he had to settle for the title of “Wise” instead of the *pater patriae*. As a result, it is seen that Cato’s political attitude was adopted by many politicians who came after him, especially Augustus.

Keywords: Cato the Elder/Maior, History of Roman Republic, Roman History, Ancient History, *pater*, *pater patriae*, *paterfamilias*

Giriş

Marcus Porcius Cato MÖ 234’te pleb bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, II. Kartaca Savaşı’na katılmış ve sonrasında Roma siyasetinde uzun yıllar adını duyurmuş, Romalılık değerlerinin muhafazakâr bir savunucusu olarak tanınan ünlü bir hatip ve politikacıdır. Bilge Cato hakkında yazılan eserler incelendiğinde, onun Roma’nın siyaset ve kültür alanına katkılarından söz edilmiş olsa da özellikle *pater* kimliği üzerinden bir siyaset yürütmüş olduğunu belirten ve bu kavramın Eski Roma’nın kültürel belleğindeki önemini bir siyasetçi üzerinden ele alan bir çalışmaya rastlamak pek mümkün değildir. Bu sebeple çalışmada Cato’nun siyasi kariyerini *pater* unvanı bağlamında değerlendirmek amaçlanmıştır. Cato, hem kendi yazdıkları hem de onun hakkında yazılan eserler incelendiğinde örnek bir Romalı ve örnek bir baba olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan *pater* kavramının Roma kültürü ve tarihi içerisindeki yerini sorgulamak ve politik alanda bu statünün nasıl kullanılmış olduğunu görmek açısından, Cato ve yaşamı üzerinden yol almak, gerek Cato’nun yaşadığı dönem siyasi hayatı gerekse daha sonrasına bıraktığı izler açısından aydınlatıcı olacaktır. Buradan hareketle öncelikle Roma’nın toplumsal yapısının temeli olan aile kurumu ile devlet kurumunun özdeşleştirilmiş olduğunun altına çizmek gerekmektedir. Aşağıda genel bir çerçeve ile açıklanan kavramlar ve hatta Roma dinî inanışının dahi bu özdeşleştirmeyi pekiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu özdeşleştirmeye dair Romalı ünlü hatip Cicero’nun sözleri önem taşımaktadır:

“...bu yüzden evlilik de birlikteliğin ilk adımıdır, sonra çocuklar ve herkesin müştereken bulunduğu ev gelir. Bu bir kentin temeli olup sanki devletin fidanlığıdır” (Cicero, De Officiis, I.54).

Roma toplumunun temelini oluşturan Roma ailesi, esasen Roma devletinin bir mikrokozmosu olarak düşünülmektedir. Aile, Roma tarihi içerisinde neredeyse her dönemin sosyal, siyasi ve kültürel özelliklerinden ve değişimlerinden etkilenmiş bir kurum olarak, Roma’da toplumun yapı taşı oluşturmaktaydı (Gardner, 1998: 45-51).

Roma'da '*familia*' terimi ile karşılanan aile kavramı, bugün anladığımız anlamda aileyi ifade ediyor olsa da biri geniş aileyi, diğeri dar aileyi olmak üzere iki anlamda kullanılmaktaydı. Geniş anlamda *familia*, ortak bir atadan gelen bir topluluk olarak tanımlanırdı (Dixon, 1992: 4-8; Severy, 2006: 8).

Bahsi geçen bu ortak ataya bağlılık, '*agnatio*' sistemine (Cicero, *Pro Rege Deitaro*, 30), yani ailedeki erkek evlatlara göre belirlenirdi ve ortak atadan gelen bu şahıslar topluluğuna ise *gens* denirdi (Howatson, 2015: 339). Bir *gens*'e ait olanlar, aynı soyadını (*nomen gentilicium*) taşırlar (Suetonius, *De Vita Caesarum, Tiberius*, 1; Suetonius, *De Vita Caesarum. Augustus*, 1, 2) ama bir arada yaşamazlardı.

Dar anlamda *familia* ise, bir aile babası ve onun hâkimiyeti altında bulunan kişilerden oluşan topluluk olarak tanımlanırdı (Bardis, 1963: 225). Ulpianus, tabii veya hukuki bir bağ ile birbirine bağlı hür kimselerin meydana getirdiği bu aileye, aile babasının, annenin, erkek ve kız çocukların, erkek ve kız torunların dâhil olduğunu ifade etmektedir (Digesta, Ulpianus, L, 16, 195). *Familia*, bu kimseleri olduğu kadar, köleleri ve aile mal varlığını da kapsayan bir anlam taşıyordu.

Sonuç olarak *familia*'yı bugün aile kavramı için kullandığımız çekirdek aileden oldukça farklı ve daha fazla sayıda üye ve ilişkiyi içinde barındıran bir kavram olarak düşünmek daha doğru olacaktır; zira, Saller'in de ifade ettiği üzere antik yazarlar da daha küçük bir birim olarak aileyi kastemek için *familia* yerine *uxor liberique* terimini kullanmayı tercih etmişlerdir (Saller 1984: 344).

Roma'da ailenin reisi olan erkek *paterfamilias* olarak anılırdı ve özellikle Cumhuriyet'in erken dönemlerinde aile üyelerinin üzerinde geniş yetkilere sahip olurdu. *Patria potestas* olarak adlandırılan bu baba egemenliği hakkı, Roma toplumunun temelini oluşturan aile yapısının en önemli unsurlarından biriydi ve bu aile ile de sınırlı değildi. Çünkü *patria potestas* aynı zamanda siyasi otoriteyi eski neslin elinde tutmasında da kullanılan bir kavramdı (Sachers, 1949: 2134; Saller, 1986: 400). *Paterfamilias* aynı zamanda ailenin mal varlığının da tek sahibi olduğu gibi, çocukları üzerinde mutlak egemenlik hakkına sahipti.

Çocukların yaşaması ya da ölmeleri yönündeki kararı (*ius necis*) yaşamlarının her anında yine *paterfamilias* verirdi ve eğer isterse, aile fertlerini Roma sınırları içinde öldürebilirdi (Berki, 1957: 114; Koschaker ve Ayiter, 1977: 328). Bundan başka, *paterfamilias*, ailedeki diğer fertleri veya kendi çocuklarını *mancipatio* yoluyla satabilirdi. Çocuk eğer memleket

dışına satılmışsa, bu durumda köle durumuna düşmüş olurdu (Cicero, *De Oratore*, 1.40.181, 182).

Memleket içinde kalır ise vatandaşlık hakkını korur ancak kendisini satın alan kişinin yanında özgür olmayan bir konumda bulunurdu (Koschaker ve Ayiter, 1977: 328). Aile üyelerinin iktisabı, ailenin güvenliğinin sağlanması, ailenin düzeni gibi konular yine *paterfamilias*'ın tasarrufundaydı ve sadece onun mal varlığı vardı. Başlangıçta “*mancipium*” olarak nitelendirilen bu hâkimiyet, günümüzde mülkiyet kavramıyla açıklanabilir (Plautus, *Stichus*, I, 3). Babanın aile üzerindeki bu otoritesi çoğu kez özellikle de komedyalarda *imperium* kavramı ile karşılanır (Plautus, *Bacchides*, 459). Saller, *paterfamilias* kavramını bu eksende değerlendirmiş ve mülk sahibi olan erkeğe karısı ve çocuklarına karşı olan koruma sorumluluğunu belirtmek amacı ile kullandığını ifade etmiştir (Saller, 1991: 182-197).

Baba figürünün koruma, eğitim ve ailenin devamlılığı ile ilgili sorumlulukları, özellikle yasal yetkilerine ilişkin tartışmalarda pek vurgulanmaz¹, ancak bu *paterfamilias*'ın konumunun önemli bir parçasıdır. Roma'da ailenin devletle özdeşleştirilmiş olduğunu gösteren diğer kavramlar arasında *pietas*, *concordia* ve *fides* kavramları da sayılmalıdır. *Pietas*, tanrılara, aileye ve devlete karşı titizlikle yükümlülüklerin yerine getirilmesini ifade eden bir kavramdır (Saller, 1988: 395). *Paterfamilias*'ın *pietas*'a uygun hareket etme zorunluluğu, bu yöndeki sosyal beklentiler babanın hukuksal anlamdaki güç ve yetkisini gerçek hayatta sınırlayan ve bu sayede baba ile oğul arasındaki bağı oluşturan önemli bir bileşendir.

Son yıllarda yapılan bazı çalışmalar bu kavramın tüm aile üyeleri arasında karşılıklı sevgi ve yükümlülük içerdiğini göstermiştir (Cicero, *De Invention*, 2. 66; Saller, 1991: 147-149). *Concordia* ise karı-koca arasındaki

¹ Son dönem Roma ailesine yönelik bilimsel çalışmalar daha öncekilerden farklı olarak sadece hukuki belgelere ve antik kaynaklara dayandırılarak değil, arkeolojik, epigrafik kalıntıların da işe dâhil edilmesiyle yürütülmektedir. Hatta etnografik karşılaştırmalar yapılarak, konu üzerine değerlendirmeler yapılması Roma kültürünü anlamak açısından önem kazanmıştır. Burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus, Roma'da kırsal kesimde yaşayan ve belgelere geçmemiş nüfusun yaşam tarzının üst sınıftan oldukça farklı olabileceğini akıldan tutmak gerekliliğidir. Ancak, bu çalışmanın konusunun merkezini Cato gibi üst sınıftan bir politikacı oluşturduğundan ve konuya ilişkin günümüze ulaşan bilgilerin bir kısmının bizzat yazarlarından birinin Bilge Cato olduğu düşünülürse, başlı başına antik kaynaklar bu çalışma için önem taşımaktadır (Roma ailesine ilişkin bahsi geçen çalışmalardan bazıları: Kampen, N. Boymel, (2009), *Family fictions in Roman art: Essays on the Representation of powerful people*, Cambridge University Press, Cambridge; D'Angelo, Mary. R., (2015), “Roman family values and the Apologetic concerns of Philo and Paul: Reading the sixth commandment”, *New Testament Studies*, 61.4, 525-546).

ilişkinin birlik ve uyumunu ifade ettiği gibi politik anlamda da barışçıl ve uyumlu ilişkileri ifade etmekte kullanılan bir terimdir. *Fides* terimi ise bağlılık ve güven anlamları ile bilinir. Bu üç terim yani *pietas*, *fides* ve *concordia* Roma ailesinin birlik, düzen ve sürekliliğini sağladığı ölçüde devletin de birlik, düzen ve istikrarını sağlamaktadır (Bradley, 1991: 6-8; Treggiari, 1991: 237-238, 251-253; Severy, 2006: 131-138).

Aile ve *paterfamilias* kavramlarına ilişkin ayrıntılı değerlendirmeye geçmeden önce belirtilmesi gereken Roma'da aile kurumu ve *paterfamilias* gibi statülerin² Roma inanç sisteminin içinden geldiğidir. Roma dini aile ve devlet kültürü üzerine kurulmuştur. Romalıların dünyası dinî ritüeller, kehanetler ve Sibyl kâhinlerini yorumlayanların geleceğe dönük uyarıları ve kehanetlerinden oluşur. Romalılar için Yunan mitolojisinden farklı olarak tanrılar hakkındaki hikâyeler önemsizdir; dinin işlevi, tanrılar ve aile, tanrılar ve devlet arasındaki istikrarlı ilişkiyi devam ettirmektir (Gardner, 2012: 7-8). Numa dini olarak adlandırılan bu inanış sisteminde Romalılar tanrı ile kendileri arasında bir sözleşme olduğunu düşünmüşlerdir. *Ius sacrum*, dinsel haklar ve görevler olarak tanımlanır ve dua edip armağanlar sunmak insanın görevi iken, tanrının görevi de bunların karşılığını vermektir (Bailey, 2018: 35). Bu sözleşmeyi aile içinde *paterfamilias*'ın *familia* üyeleri ile olan ilişkisi ya da yurttaş ile devlet arasındaki ilişki gibi düşünmek mümkündür. Bu bağlamda evin reisinin kutsal bir yönünün olması ve buna dair ritüellerin bulunması normaldir. Roma inancında bir erkeğin koruyucu ruhu, onun çocuk sahibi olmasını sağlayan *genius*'dur. *Genius* kelime anlamı olarak baba, yaratıcı, meydana getiren anlamlarına sahip olduğu gibi devleti koruyan ve sürdüren kutsal eril güç olarak da sözlüklerde açıklanmaktadır. *Genius* Romalılar tarafından ev tanrısı olan Lar³ ile çoğunlukla bir tutulurdu

² Statü kelimesi basitçe bir kişinin toplumdaki konumunu işaret etmektedir. Ancak statü terimi hukuksal manada yurttaşlığı ilgilendiren konularla da yakından bağlantılıdır. Sosyolojide ise statü kavramı toplumsal rol kavramı ile ilişkilendirilir. Yapısal-işlevselci yaklaşım statü-rol birimini toplumsal tabakalaşmanın temel ögesi olarak kabul etmektedir (Turner, 2000: 12-15).

³ Lar'lar Roma dininde tapım gören cinler olarak tanımlanabilir. Lar'ların erken dönemlerde iyi ürün için tapım gören tarım arazisi tanrıları oldukları, her üç ya da dört çiftliğin keşiştiği kavşaklarda küçük tapınaklarının olduğu biliniyor. Lares familiares olarak anılan larlar, kimi zaman ölmüş ataların tanrılaşmış ruhları gibi görülmekte ve saygı gördükleri sürece aileye yardımlarının olduğu düşünülürdü. Bir anlamda atalar kültürü olarak tanımlanabilecek bu inanış, özellikle aile için önemli günlerde ev halkının aile ocağı başında taptığı doğaüstü yaratıklardı. Her evin larlar için ayrılmış bir tapınağı yani lararium'u bulunurdu. Devletin de koruyucuları *lares praestites* olarak anılan tanrılardır. Bu tanrılara adanmış tapınaklar Via Sacra başında yer alırdı. Sonradan Larlar'ın *Dioskurlar* ile özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır (Howatson, 2015: 536).

(Howatson, 2015: 338-339; Bailey, 2018: 57). Bu anlayışın bir uzantısı olarak aile ve devletin özdeşleştirilmiş olduğundan yukarıda bahsetmiştik; zira Roma'da çeşitli kuruluşlar da *genius*'a sahip olduklarını iddia etmişlerdir.

Roma halkının *genius*'u, *Genius Populi Romani* olarak anılırken, Roma kentinin de *genius*'u – *Genius Urbis Romae*'dir. Burada dikkati çeken husus, Roma'da aile ile devletin esasen bir görüldüğü ve dinî inanın buda bağlayıcı rolü olduğudur.

Roma'da devlet yukarıda vurgulandığı üzere, evin genişletilmiş hâlden ibarettir ve evde olduğu gibi dinî yükümlülüklerin yerine getirilmesi *familia* üzerinde hakları olan *pater*'in görevidir. Roma devleti ile dini arasındaki bu özgün ilişkide başlangıçta dinî ritüelleri yerine getirmesi gereken kişi kral iken daha sonra *rex sacrorum* adında bir yetkili kralın ritüellerdeki görevlerini devralmış, Vesta rahibelerinin denetimi ise *pontifex maximus*'a geçmiştir (Bailey, 2018: 44-48). *Pontifex maximus*'ların bir diğer önemli görevi Roma ailesinin çekirdeğini oluşturan evlilik kurumunun kutsal kılınmasıdır (Bailey, 2018: 62); ki bu Roma'da aile, din ve devlet arasındaki ilişki açısından iyi bir örnektir.

Roma dinini aile tapımı, tarlalar tapımı ve devlet tapımı olarak üç ayrı şekilde ele alınıyor olsa da, bunların sıklıkla çakışıyor olduğunun altını çizmek gereklidir. Bailey, ev tapımı ve tarlalar tapımının birbirinden ayrıştırılamayacağını ve devlet tapımının da bunların kopyası olduğunu belirtir (Bailey, 2018: 51; 63).

Kırsal törenlere ilişkin ilk anlatım ise bu çalışmada ele aldığımız Cato'nun aktardıklarından günümüze kalanlardır (Bailey, 2018: 78); ki bu durum Cato'nun din alanında da yükümlülüklerini yerine getiren ideal bir *pater* olduğu iddiasını desteklemektedir.

Cato'nun, *De Agricultura* adlı eserinde çiftçilerin tarlalarını arındırma töreni *lustratio*⁴ sırasında okunan duada sözü edilen tanrısız varlık Mars'tır ve kendisine yine *pater* olarak hitap ediliyor oluşu⁵ konumuz açısından dikkate değer diğer bir unsurdur (Cato, *De Agricultura*, 141.2).

⁴ Devlet tapımında ise Mars'ın sunağının bulunduğu *Campus Martius*'ta beş yılda bir düzenlenen arınma törenleri (*lustrum*) bilinmektedir. Bu törenleri yönetme görevi devletin en önemli memuriyeti olarak görülen *ensor*'lerin işidir (Howatson, 2015: 176).

⁵ “Mars pater, quod tibi illoc porco neque satisfactum est, te hoc porco piaculo” (Cato, Agr. 141). Mars aynı zamanda Roma'nın kurucusu Romulus'un da babası sayılıyordu (Howatson, 2015, 585).

Roma toplumunun yani 'büyük Roma ailesinin' hiyerarşik doğası genel olarak baba oğul ilişkilerini taklit etmiştir; örneğin, Senato *Patres*⁶ olarak biliniyordu (Cicero, *Cato maior de senectute*, 6. 6; Livius, *Ab urbe condita*, 1. 8. 3-7; Plutarkhos, *Romulus*, 13. 3-8); zira başlangıçta sadece *patrici* üyelerden oluşuyordu ve toplumun geri kalanına karşı bir koruma görevi bulunuyordu (Plutarkhos, *Romulus*, 13). Cicero, *pleb*'lerin aslen *patricius*'ların mahmileri olduklarını söyler (Cicero, *De Re Publica*, II. 16).

Senato'nun hem dinî anlamda bir takım yükümlülükleri vardı, hem de bu büyük aileyi yani Roma'yı geleceğe taşıma, koruma⁷ ve oğulları (yeni Senato üyelerini) yetiştirme yükümlülüğü bulunmaktaydı. Tüm bunlara ek olarak, Roma'nın dışişlerinde de mahmi devlet anlayışının hâkim olduğu bilinmektedir (Croix, 2013: 432-434). Yani Roma devleti bizzat fethederek idaresine aldığı diğer halkların *pater*'i olarak algılanmıştır. Roma'nın mitsel atası olarak anılan Vergilius'un (Croix, 2013: 414) ifadesi bunu doğrulamaktadır:

"Romalı bırak da senin işin halkları idarenle yönetmek olsun, bunlar senin sanatların olacak: Barış alışkanlığımı dayatmak, fethedilenleri esirgemek, mağrurları ezmek" (pancere subiectis, et debellare superbos (Vergilius, *Aeneis*, VI. 847-853).

Pater'den türetilmiş olan ve Roma tarihi açısından oldukça önemli bir diğer kavram *pater patriae* kavramıdır. *Pater patriae* yurdun babası, kurtarıcı olarak tanımlayabileceğimiz bir kavramdır. Roma'da devlete çok büyük hizmetler etmiş olan kişilere verilen onursal bir unvandır. Bu

⁶ Senato üyelerine *patres conscripti* denmesinin nedeni ilk senatörlerin *patrici* sınıfından olmasına bağlıdır, çünkü *patrici* kökenliler *patres* olarak anılmaktaydılar. Daha sonra *pleb*'lerin de Senato'ya seçilerek girmesi ile *conscripti*, seçme üyeler oldular ve bundan dolayı Senato üyelerinin hepsine *patres conscripti* şeklinde hitap edildi (Howatson, 2015, 852).

⁷ Bu noktada "koruma" yükümlülüğünü biraz açmak gerekmektedir; zira bu "koruma" bugün anladığımız manada bireyin haklarını koruyan, sağlık, eğitim, sosyal vb. hizmetler sunan bir koruma değildir. Bourdieu'nun devletin sol eli dediği "dişil el", Roma'da mevcut değildir ve bunun paralelinde korunan bireyler değil kurumlardır. Korunması gereken başlıca kurum ise bizzat Roma devletidir. Bourdieu'nün *Dünyanın Sefaleti* kitabında da belirttiği, yüzlerce yıllık mücadelenin sonucunda modern rasyonel devletin iki eli, 'sağ eli ve sol eli' olduğu savıdır. Devlet içinde cinsiyete dayanan bir iş bölümü olmuştur ve sağ eli paternalisttir. Kontrol eden, disipline eden, kıt kaynakları idare eden bu eldir ve maliye bakanlığı, ordu, polis kuvvetleri ve hapisane sistemleri gibi organlar bu bütünün parçalarıdır. Devletin sol eli yani dişil eli ise bakan, besleyen, koruyan eldir. Bu el, barınma, sağlık, eğitim gibi hizmetleri karşılar, iş hukukunu düzenler (Bourdieu, P. (2015), *Dünyanın Sefaleti*, Yay. Haz. Levent Ünsaldı, İstanbul).

kavramın kökenine bakıldığında (*parens urbis Romanae*) Roma'nın efsanevi kurucusu Romulus ile ilişkilendirildiği görülür. MÖ 390 yılına gelindiğinde ise Livius'un 'yurdunu kurtaran ve Roma'yı ikinci kez kuran adam' olarak tanımladığı görülür (Livius, *Ab urbe condita*, 5. 49. 7). Roma kentini Gallialılar'ın kuşatmasından kurtaran Marcus Furius Camillus'un *pater patriae* unvanını alan ikinci kişi olduğu bilinir (Livius, *Ab urbe Condita*, 5.49.7; 7.1.10). Bu unvana sahip olmuş Romalı devlet adamları içinde MÖ 63'de konsüllüğü ardından *pater patriae* olarak selamlanan Cicero'yu da saymak gerekir ki Cicero bu unvanı alan ilk *pleb*'tir (Plinius, *Naturalis Historia*, 7. 117; Cicero, *Pro Sestio*, 121). Catilina isyanını bastırarak Senato tarafından verilen bu unvanı alan Cicero'nun ardından, MÖ 45 yılında Munda Savaşı sonrası unvanın Julius Caesar'a verilmiş olduğu görülür (Appianos, *Bellum Civile*, 2.106. 144; Dio Cassius, *Historiarum Romanarum*, 44. 4. 4). M.S. 2 yılında ise Augustus Senato'da yine bu unvan ile selamlanmıştır (Howatson, 2015: 698).

I- Paterfamilias olarak Cato

Cato'nun çocukluk ve gençlik yıllarını Tusculum'da geçirdiğini, çiftlik hayatı ile meşgul olmasının yanında, komşularının davalarını savunan iyi bir hatip olduğunu kaynaklar aktarıyor olsa da (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi-Cato*, I) aldığı eğitim hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz, ama pek çok Romalı yaştı gibi babasını erken yaşlarda kaybetmiş olduğunu biliyoruz (Saller, 1994: 15). Yine de Cato gibi geleneklerine bağlı birinin Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren Roma'da hâkim olan geleneksel eğitim anlayışı ile yetiştirilmiş olduğu muhakkaktır. Bilindiği gibi Roma'da mevcut toplumsal düzeni kutsayan bu geleneksel eğitimin amacı atalar geleneğini (*mos maiorum*) çocuklara aktararak (Plinius, *Epistulae*, 8.14), iyi birer yurttaş yetiştirmektir. Roma'da çocuk yetiştirmenin iyi bir yurttaş yetiştirmekle bir görülmesine dair Gardner'ın, Roma'nın refahının, bireysel isteklerden, hatta yeri geldiğinde aile bağlarından daha önemli olduğu görüşü önem taşıyor olsa da (Gardner, 2012: 67), aile ve devlet kurumlarının aslında Roma düşünce sisteminde bir olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Roma'nın geleneksel eğitim anlayışında fiziki eğitimin daha ön planda olduğu görülür. Savaş tanrısı Mars'ın Romulus'un babası kabul edildiği bir kültürde çocuğa verilen fiziki eğitim daha çok güç ve dayanıklılık odaklıdır. Güç ve dayanıklılık, çocuğa ileride ülkesi için savaşırken, daha donanımlı olma özelliği veriyordu ve bu nedenle silah talimi ve binicilik, verilen eğitimlerin başında geliyordu. Oğullarının askerlik hizmetine gitme vakti geldiğinde, ebeveynler onlara yoldaşlık ediyor ve ihtiyaçları olan desteği veriyorlardı. Fiziki eğitim dışında çocuğun

iyi ahlaklı olması ve yasaları öğrenmesi iyi bir yurttaş olması açısından önem taşımaktaydı. Her şey itaatkâr ve kamu yararına kendisini adanmış bir birey yetiştirmek içindir. Hiç şüphesiz ki resmî eğitimden daha önemlisi, disiplin ortamı içinde, babanın, çocuğa verdiği eğitimidir. Burada Roma'nın geleneksel eğitim anlayışı ve *paterfamilias*'ın yetkileri bağlamında vurgulanması gereken bir diğer husus da, çocukları disipline etmek için aile içinde çocuğa atılan dayanın, çocuğun eğitiminde önemli görülüyor olmasıdır. Bu durum, babanın çocuğa duyduğu sevgisizlikten ziyade, *patria potestas*'ın bir sonucu olarak, çocuk üzerinde kurduğu otoriteyle açıklanmaktadır (Poynton, 1934: 1; Bonner, 1977: 12; Gardner ve Wiedemann, 1991: 113; Gardner, 1990: 398). Ancak Cato'nun biyografisini yazmış olan Plutarkhos'un aktardıklarına bakıldığında, Cato'nun çocuğuna dayak atma konusunda geleneksel olanın dışında bir görüşe ve uygulamaya sahip olduğunu anlıyoruz; zira Plutarkhos konuya ilişkin şunları bildirmektedir:

“...Karısını ya da çocuklarını döven bir adamın kutsal şeylerin en kutsalına el kaldırdığını söylerdi...” (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*- Cato, XX 2).

Cato'nun pleb bir aileden geldiği halde *cursus honorum*da en yüksek mevkiiler olan *consulluk* (MÖ 195) ve *ensorluk* (MÖ 184) görevlerinde bulunmuş olması onun kişisel başarısını göstermektedir (Sciarrino, 2011: 234); zira pek çok *patrici* mensubu gibi, aileden gelen politik tecrübelerden faydalanabilecek bir öncüsü olmamasına rağmen, bunu başarmıştır. Belki de bu sebeple oğlunun eğitiminde, yaşadığı dönem için alışılmışın dışında olarak nitelenebilecek şekilde, fazlasıyla rol almış olduğu düşünülebilir. Oğlunun bu anlamda kendisinin tecrübelerinden faydalanmasını istediği ve bunun için elinden geleni yaptığı görülür. Ancak anlaşılacak odur ki Cato'nun bu çabasının sebebi sadece bununla sınırlı değildir. Cato ideal bir *paterfamilias* olarak *paterfamilias*ın en önemli yükümlülüklerinden biri olan çocuklarının eğitimi görevini yerine getirmeye çalışmaktadır (Plinius, *Epistulae*, VIII. 14. 6: “*Suus cuique parens pro magistro...*”) ki böylece aynı zamanda Roma'ya iyi yurttaşlar kazandırma görevini de (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi-Cato*, XXIV. 5) yerine getirmiş olacaktır. Bu bağlamda Cato'nun oğlu ile olan ilişkileri ve ona verdiği eğitime dair günümüze ulaşan veriler önem taşımaktadır. Roma'da özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde erkek çocukların eğitimi babanın yükümlülüğü olarak görülmüştür. Hatta bu durumun -belki Cato'nun da katkılarıyla- özellikle cumhuriyetin son dönemlerinde sadece üst sınıflarla sınırlı kalmayarak, alt sınıfın da gündemine oturduğu ve eğitimin öneminin fark edildiği Horatius'un dizelerinden de izlenebilir (Horatius, *Satires*, I. 6. 89-92). Marcus Porcius

Cato Licinianus, Cato'nun ilk eşi olan Licinia'dan olan oğluydu. Licianus, MÖ 192'de doğduğunda Cato 42 yaşındaydı. Bilge Cato, Romalı pek çok babanın aksine oğlunun çocukluğunda onunla geçirecek fazlasıyla zamana sahipti, zira baba olduğu yaş, gençlik yıllarını savaş alanlarında geçirmek durumunda olan her Romalı erkekten biraz daha fazlaydı. Cato, askerlik vazifelerini çoktan tamamlamış, artık politik hayatta boy gösteren bir kişiydi ve oğlunun büyüme aşamasında ona ayıracak vakti vardı. Cato'nun eşi Licinia da oğlunu yetiştirmede özen gösteren bir anne olarak kaynaklarda yer almaktadır (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, 20. 5). Hatta Licinia'nın oğlunu o dönemde alışılmadık biçimde kendisinin emzirmiş olması (Plutarkhos, *Moralia*, 495D-496A, 609E) geleneksel değerlere bağlılığı ile bilinen Cato'nun tercihi değilse bile, takdirini kazanmış olmalıdır.⁸

Cato'nun yaşadığı dönem bilindiği gibi Roma için bir değişim dönemidir. Bu değişimin en büyük sebeplerinden biri Roma'nın Yunan kültürünün etkisi altına girmesidir. Hellenistik dünyanın yeni değerleri, Cato'nun savunduğu Romalılık değerlerini değiştirmekte ve bu değişim özellikle eğitim noktasında çok baskın bir unsur olma yolundadır. Hem Yunan dilinin, hem de Yunan kültürünün etkisinin arttığı bu dönemde, Roma'da çocuklarının eğitimini bu kültür çerçevesinden vermek isteyen aileler yani babalar, Yunan dilinin öğretilmesi, Yunanlı hocalardan ders aldırılması noktasında birbirleri ile yarışır durumdadırlar. Bu, aynı zamanda zenginleşen bu sınıf için birbirlerine karşı bir statü göstergesidir (Cicero, *De oratore*, 2.1; 3.74; Horatius, *Satires*, 1.4.105-106, 1.4.121, 1.6.76-7). Cato'nun, yazılı eserleri aracılığıyla oğlunun eğitimine göstermiş olduğu özene yaptığı vurgu, bu bağlamda ayrıca önem taşımaktadır zira, Cato'nun bahsi geçen eserlerinde Yunan eğitim modeline karşı bir yandan reddedici, bir yandan kabullenen tutumunu, üyesi olduğu sınıfın yani seçkinlerin rekabetinin içerisindeki rolü bağlamında da değerlendirmek mümkündür (LeMoine, 1991: 345). Yine de Cato'nun Yunan eğitim modelinin *mos maiorum*a uygun olmadığını düşündüğünün de altını çizmek gerekmektedir.

Yaşlı Cato'nun oğlu Licinianus ile olan ilişkisine dair kaynaklarımız öncelikle ünlü hatibin kendi yazdıkları, sonrasında özellikle onun biyografisini kaleme alan antik yazarlardır. O, oğlunun eğitimini dönemin modası olan Yunan *paidagogos*lara bırakmayarak, bu konudaki muhafazakâr

⁸ Roma'da kendi bebeğini kendi emziren annelere çok sık rastlanmadığı anlaşılmaktadır. Bazı kadınların kendi bebeklerini emzirdikleri mezar taşlarında özellikle kaydedilmiştir (ILS, 8451; AE 1995, 1793), bu da bu durumun olağan dışı olduğunu düşündürmektedir (Curchin, 2001, 538).

bakışını sürdürmüş ve okuma yazma eğitiminden başlayarak bu konuyla bizzat kendisi ilgilenmiştir. Bu özel ilgi, konumuz açısından ayrıca önem taşımaktadır, zira Cato bu amaçla yazdığı eserlerle ve bu konudaki görüşleri ile ayrıca dikkate değer bir tutum izlemiştir. Bu durum, Cato gibi geleneksel Roma değerlerine bağlı olan birinin, *mos maioruma* uygun evlat yetiştirme ideallerini gözler önüne serdiği gibi, ideal pater imajı yaratmada da etkili olmuştur. Bu konuda Cato'nun sarf ettiği mesai ve yaptığı işler bu açıdan dikkat çekicidir. Plutarkhos, Cato'yu oğlunu banyo yaptırıp yatağa yatırma zamanına yetişebilmek için Senato'dan aceleyle çıkan hevesli bir baba olarak tasvir eder ve sadece önemli kamu işlerinin Cato'yu bu zevkten mahrum ettiğini ekler. Henüz okuma yazma öğretme aşamasında bile bir baba olarak olağanüstü bir çaba sarf ederek, Roma'nın erken dönemlerine ilişkin hikâyeler yazdığını aktarır (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, XX. 5). Roma'da çocukların yetiştirilmesinde efsanelerin kullanılması geleneğinin olduğu anlaşılır. Eğitimlerini okulda sürdüren erkek çocukların da efsanelerle büyütülmüş olduğu, Ennius'un yazdığı şu sözlerden anlaşılmaktadır:

“Bu değerler üzerine Eski Roma'nın erkekleri dimdik dururlar” (akt. Gardner, 2012: 67).

Ad Marcum Filium adlı eserinde Cato, oğlunun ahlaki ve mesleki eğitimi için gerekli bilgileri de vermektedir. Kitapta tıp, hitabet, ziraat, savaş sanatları ve hukuk bilgilerine de yer verilmiştir. Ayrıca bir *paterfamilias* için önemli yükümlülüklerden olan evin mali idaresi konusunda da tavsiyeleri ve özlü sözleri bulunmaktadır. Yine oğlunun eğitimi için kaleme aldığı söylenen diğer bir eser olan *Origines*'ten bu bağlamda söz etmek mümkündür. Bilindiği gibi *Origines* ile Cato, Roma ile İtalyan kentlerinin kuruluş söylenceleri ve yakın geçmişteki savaşların tarihini ele almıştır (Cato. *Origines*, I-III). Yani bu eser aslen Roma'nın tarihini yazma girişimidir. Bu eserin Cato'dan önce Roma tarihini konu alan eserlerden ayıran en önemli özelliği ise eserin Latince olarak yazılmış olmasıdır. Cato öncesi Yunanca olarak yazılan bu tür eserler; Roma'nın kuruluşunu yüceltmek, Hellenistik dünyaya karşı Roma'nın kurumlarını ve siyasetini haklı göstermek için siyasal amaçlarla yazılmaktaydılar. Cato ise eserini Latince yazarak, Romalılık değerlerini Romalıların dilinde benimsetmek istemiştir.

İtalya'daki diğer halkların tarihi ile Roma'nın kuruluş tarihini konu edinerek ise gelecek nesillerin “Yunan mucizesi” ile değil “Roma mucizesi” ile gururlanmalarını ve bu şekilde büyümelerini istemiş olmalıdır. Cato'nun

bu eseri yazmaktaki ilk amacı oğlunun eğitimi olsa da, elbette eserin, Roma'nın kültürel ve siyasal çıkarlarına da hizmet edeceğini planlamış olduğunu düşünebiliriz. Kısacası, onun gibi deneyimli bir siyaset adamı ve hatibin yalnız oğlunun eğitimini değil Romalı yeni neslin eğitimini de amaçladığı düşünülebilir.⁹ Cato'nun bu amaca sahip olduğunu düşündüren diğer bir olay da MÖ 155 yılında yaşanmıştır. İçlerinde filozof Carniades'in de bulunduğu Atina'dan gelen elçi heyetinin konuşmalarıyla Romalı gençleri kötü etkileyebileceği düşüncesi ile onların Roma'dan Senato kararı ile uzaklaştırılmasını sağlamıştır (Plutarkhos, *Bioi Paraelloi-Cato*, XXII. 1-5). Zaten *Origines* adlı eserde ele aldığı konular göz önünde bulundurulduğunda, Cato'nun 'vatansever'¹⁰ duyguları ve Yunan karşıtı görüşü ile Roma'ya Yunan'dan daha güçlü bir kök bulma amacıyla olduğu görülür. Ayrıca burada göz ardı edilmemesi gereken diğer bir unsur, Cato'nun tarih bilinci ile eğitim vermenin önemini¹¹ fark etmiş olmasıdır ki tarih ve kimlik arasındaki sıkı bağı günümüzden 2200 yıl önce vurgulamış olması "*civis Romanum*" kavramına da çok şey kazandırmış olmalıdır. Eserin Latince kaleme alınmış olması yine aynı şekilde dil ve kültür arasındaki sıkı bağa¹² ve Cato'nun Latin diline sahip çıkarak, Romalı olana Yunanca değil Latince eğitim verilmesi şeklinde bir düşünce yapısına da sahip olduğunu göstermektedir. Bunlardan başka Cicero'nun *Yaşlılık Üzerine* adlı eserinde Cato'yu bir rol model ve eğitmen olarak sunmuş olması, Cato'nun bu idealinin gerçekleşmiş olduğunu da göstermektedir. Cato oğlunun eğitimini sadece akademik boyutta tutmayıp, geleneklere uygun olarak ona beden eğitimi dersleri de vermiştir. Oğluna iyi bir asker

⁹ Cato'nun eserlerinin onun zamanında basılıp dağıtıldığına ilişkin ortak bir görüşe varılmamış olsa da bu konu hakkında çalışan araştırmacıların büyük çoğunluğu bu sorunun yanıtının evet olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca ölümünden sonraki yıllarda sıklıkla alıntı yapılan Cato'nun eserlerinin uzun yıllar önemlerini korudukları bilinmektedir (Cornell, 2013, 194; Astin, 1978, 211-239).

¹⁰ Vatanseverlik kavramını tırnak içerisinde kullanmamızın sebebi, aynı dönemde Roma'ya hem askerî hem kültürel anlamda çok şeyler kazandırmış ama Cato'nun tam tersi görüşe sahip olduğu bilinen ve Yunan kültürünün Roma'da yayılmasını sağlayan Scipio Africanus ve onun gibi düşünenlerin de Romalı vatanseverler olmalarıdır.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Tekeli, İ. (1998), *Tarih Bilinci ve Gençlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul; Pinto, H. (2008), *Kimlik sorunu: Çocukların yerel tarih mirası ile ilgili görüşleri*, M. Safran ve D. Dilek (Ed.), *21. yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi*, İstanbul, 118-131; Southgate, B. (2012), *Tarih: Ne ve Neden*, Antik, Modern ve Postmodern Yaklaşımlar, Ankara.

¹² Dil ve kültür arasındaki ilişki ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Anderson, B. (1993), *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, İstanbul; Hoffman, K. (2008), *We share walls: Language, land and gender in Berber Morocco*, Blackwell Publishing, Malden.

olması için mızrak atma, ağır silahlı birliklerle savaşma, ata binme, dayanıklı olma gibi, bir Romalının bilmesi gereken şeyleri de öğretmiştir (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, XX. 4). Liciniaus'un bir asker olarak cesaretini göstermiş olduğu, Cato'nun oğluna yazdığı bir mektupta ortaya çıkar. Cato'nun mektubu oğlunun cesaretini överken, bir baba olarak kendisinin de oğlunun eğitiminde ne derece başarılı olmuş olduğunun bir ilanı gibidir (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, 20. 8).

Cato'ya göre ideal Romalı “*vir bonus dicendi peritus*” (konuşmada usta olan iyi insan) olarak tanımlanır (Quintilianus, *Institutio Oratoria*, 12.1.1). Cato'nun Yunan karşıtı duruşunun en göze çarpan ifadesi kendini hitabet alanında bulur, şöyle ki; Cato Sokrates'in bir filozof olarak iyi konuştuğunu ama bu konuşmasının kamuya fayda sağlamak bir yana, gençlerin zihnini bulanıklaştırdığını iddia eder. Cato'ya göre filozofun iyi insan olmasının önündeki engel, hitabetinin bir avukatın yaptığı gibi masum bir insanı kurtarmak ya da bir politikacı gibi halka hitap ederek, toplumun yararına kararlar alınmasını sağlayamamasıdır (Cornell, 2009: 32). Cato'nun bu konuda haklı olduğunu Cicero'nun *De Officiis* adlı eserinin ilk satırlarında okumak mümkündür. Cicero, Cumhuriyet döneminde başarılı olmanın anahtarının retorik ve felsefede olduğunu aktarmaktadır (Cicero, *De Officiis*, I). Cato'nun oğlunu yetiştirirken hitabet üzerine de dersler verdiği bilinmektedir. Cato'nun “*vir bonus*” yani erdemli ve ölçülü yaşayan Roma vatandaşı yetiştirme idealini gösterir ifadelerini Plutarkhos şöyle aktarır:

“...Oğlum, senin bana karşı tüm davranışların bende hayranlık uyandırmıştır, ayıplanacak hiçbir şeyin yok. Ben kendim için daha çok çocuk ve vatan için de mükemmel yurttaşlar yetiştirmek istiyorum” (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, XXIV. 5).

Cato'nun “örnek” bir *paterfamilias* olması bağlamında Latin komedyalarında da ele alındığı bilinmektedir. Roma'da MÖ 2. yüzyılda yaşanan değişimin, *paterfamilias* kavramının da değişimine neden olduğu ve Cato'nun bu anlamda önemli bir figür olarak kullanılmış olduğu görülmektedir. Örneğin, Latin komedyasının önemli ismi Publius Terentius Afer'in¹³ *Adelphoe* adlı eserinde yer alan Demea karakterinin Cato'yu rol model olarak oluşturulduğu iddia edilir. Terentius bu oyununda MÖ 2. yüzyılın *paterfamilias* figürüne eleştiride bulunur. *Adelphoe* adlı oyunda

¹³ Terentius (MÖ 195- 159), Plautus ve Ennius'dan farklı olarak Yunan edebiyatını bir amaç ve ulaşılması gereken bir ideal olarak görmüştür. Dilinin kibar olması yanında mizah anlayışının psikolojik çözümler üzerinden olması dolayısıyla Terentius entelektüel kesimin gözde yazarı olmuştur. Caesar Terentius'u bu inceliğinden ötürü “Menandros'un ikizi” olarak tanımlamıştır.

Yunan hümanizmasını benimsemiş kardeşlerden Micio'nun aksine -ki Micio esasen Demea'nın diğer oğlunu yetiştiren amcasıdır- Demea köyde yaşamayı tercih eden, Roma'nın eski değerlerine göre yaşamını sürdüren ve oğlunu da öyle yetiştiren bir babadır (Terentius, *Adelphoe*, I); ancak oyunun yazarının Yunan hümanizmasını benimsemiş bir kişi olması hasebiyle Demea karakteri oyunun sonunda bu tutumunda hatalı olduğunu kabul eder (Terentius, *Adelphoe*, 5. 1). Bu oyunda her ne kadar, Cato'nun yozlaşma olarak nitelediği Yunan etkisi dolayısıyla değişen *pater* kavramı savunuluyor olsa da, toplumun belleğinde Cato figürünün temsil ettiği geleneksel *pater*'in hâlâ etkin olduğu ve bunu değiştirme yolunda böyle bir oyunun yazılmış olduğu söylenebilir. Terentius, bu oyunda babaların oğullarının yaptığı hatalar karşısında düştükleri durumu ve hayıflanmalarını ön plana çıkarıyor ve geleneksel baba figürünün içinde yaşadıkları Yunan etkisindeki yeni dönemde işe yaramaz olduğunun altını çiziyordu (Terentius, *Adelphoe*, I. 1; III. 3).

Terentius'dan başka Plautus'un (MÖ 250-184) eserlerinde de *paterfamilias* kavramının komedyalarda işlenmiş olduğunu görüyoruz. Plautus'un¹⁴ *Mostellaria* ve *Trinummus* adlı eserleri bu anlamda önem taşımaktadır. Latin komedyalarında işlenen *paterfamilias* kavramı ve bu bağlamda Cato ve Roma'nın yaşadığı değişime ayna tutması açısından önemine ilişkin Cicero'nun, Roma'da yeni dönem komedyasını tanımlamak için kullandığı iddia edilen şu ifadeler dikkat çekicidir:

“...komedi yaşamın tasavvuru, âdet hâline gelmiş davranışların aynası, gerçeğin görüntüsüdür” (Donatus Aelius, *De Comedia*, I. 52).

Ayrıca, elit kesimden ziyade halkın daha çok ilgi gösterdiği -her ne kadar Terentius'un Plautus'dan daha incelikli tarzı halk tarafından pek tutulmamış olsa da- komedyalarda *paterfamilias* figürünün işlenmiş olması bu kavramın anlamının sadece üst sınıf için değil tüm Romalılar için aynı olduğunu da anlamımızı sağlamaktadır.

Paterfamilias olarak Cato'nun yine *familia*'nın üyelerinden olan köleler üzerindeki tavrı da sıklıkla kaynaklarda geçmektedir. Cato kendi eserlerinde de köleler ve onlara nasıl davranılması gerektiğine ilişkin pek çok bilgi

¹⁴ Romalı komedi yazarı Titus Maccius Plautus'un günümüze ulaşan yirmi oyunu bulunmaktadır. Oyunlarının tümü MÖ 4. ve 3. yüzyıl Yunan komedyasından uyarlanmıştır. Plautus'un oyunları özellikle Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk döneminde eğitimden yoksun seyircilerin beğenisi kazanan, kamusal işlerle ilgili yergiler içermeyen oyunlardır (Howatson, 2015, 749-750).

vermektedir. Kölelere nasıl davranılması gerektiği hususu, *paterfamilias*ın görevlerinden biri olması sebebiyle yine konumuz açısından önem taşımaktadır. Kölelerin antik dönemde ekonomik boyutunun da olduğu göz önüne alındığında, *paterfamilias*ın evin ekonomisine ilişkin sorumlulukları da gündeme gelmektedir. Bu bağlamda Cato'nun kölelere karşı tutumu örnek bir *paterfamilias*ın nasıl olması gerektiğine dair önemli veriler içermektedir. Anlaşılan odur ki Cato bu konuda hiçbir detayı atlamamış ve kendisini Romalılara tüm yükümlülükleri olması gerektiği gibi yerine getiren bir *pater* olarak tanıtmayı başarmıştır (Lemoine, 1991: 345). Bu elbette, Cato'nun oluşturmaya çalıştığı imajının (Reeve, 2012: 126), atalarının geleneği üzerinde, ayakları yere basan bir konumda olmasına yardımcı olmuştur. Cato'nun *pietas* olarak da tanımlanan bu yükümlülüklerin tümünü yerine getirmiş olduğunu gösteren diğer bir unsur ise, atalarına yani esasen dinine olan bağlılığıdır. Cato'nun forumda rastladığı genç adama söylediği sözleri bu anlamda dikkat çeker:

“bunlar, bizi dünyaya getirenleri onurlandırmak için yerine getirmemiz gereken fedakarlıklardır...” (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*.Cato, XV. 3).

Cicero, Cato'nun Bilge/Yaşlı unvanı almasını, tüm yükümlülükleri yerine getirmiş olmasına bağlar ve bunu şu sözlerle ifade eder:

“Keza M. Cato ve C. Laelius da gerçekte bilge değildir, buna karşın onların da bilge olduğu düşünülür ve onlara bilge denir, oysa o yedi meşhur adam (yedi bilge) bile bilge değildir. Gerçekte olan, müşterek yükümlülükleri defalarca yerine getirdikleri için bilge adama benzemeleri ve bu görünüşte olmalarıdır” (Cicero, *De Officiis*, III. 16).

II- Cato'nun Kamusal İmajı ve Siyasi Kariyerinde *Pater* Kavramı:

Patriarkal bir toplum olan Romalılar'da, *pater* kavramı sadece aile ile sınırlı kalmamış oldukça esnek ve esasen tabulaştırılmış bir kavramdır. Siyasi alanda *pater* kişinin siyasi üstlerini tanımlamak için kullanılırken, dini alanda bu dinî liderleri, toplum içerisinde ise yaşlıları tanımlamada kullanılabilirdi. Roma toplumunun hiyerarşik doğasının daha genel olarak baba oğul ilişkilerini taklit ettiği göz önünde bulundurulduğunda, Senato'nun *Patres* olarak da tanımlanıyor olması şaşırtıcı değildir (Cicero, *Cato maior de senectute*, 6. 6; Livius, *Ab urbe condita*, 1. 8. 3-7; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi. Romulus*, 13. 3-8). Bir Roma ailesi içinde *paterfamilias*'ın görevleri olduğu gibi Senato'nun da Roma toplumuna karşı başta koruma olmak üzere görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerin içinde gençlerin yetiştirilmesinin de bulunuyor olması, devlet yapılanmasının aile ile özdeşleştirilmiş olduğunun bir diğer göstergesidir. Siyaset alanında gençlerin *cursus honorum*un üst basamağında bulunan kişiler tarafından kendi oğulları

gibi görülerek yetiştirilmesinin bir gelenek olduğu, Plinius'un, Minicius Fundanus'a yazdığı bir mektubunda açıkça belirtilmektedir (Plinius, *Epistulae*, 4. 15. 9-11). Cicero da *De Re Publica* adlı eserinde meclise seçilenlere, onlara duyulan saygıdan ötürü *pater* denildiğinden bahsetmektedir (Cicero, *De Re Publica*, II. VIII. 14). Bunlardan başka *patricius*lara mensup olanların *pleblerin* yasal ve dini otoriteleri olarak kabul edildikleri ve bu bağlamda *patres* olarak adlandırıldıkları da bilinmektedir (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi - Romulus*, XIII).

Pater teriminin askerî üstleri tanımlamada diğerlerinden daha fazla kullanılmış olduğu, askerlerin komutanlarına *pater* diye hitap ettikleri anlaşılmaktadır (Livius, *Ab urbe condita*, 2. 60. 1-3, 4. 42. 7-8; Plinius, *Naturalis Historia*, 7. 143; Tacitus, *Annales*, 2. 55. 5, 2. 80. 2, 3. 13. 2; Suetonius, *De Vita Caesarum-Caligula*, 22.1). Bunu destekler şekilde Cicero, askerî alanda komutan ve askerleri arasındaki ilişkinin baba ve oğul arasındaki ilişki ile olan benzerliği üzerinde durmaktadır (Cicero, *De Oratore*, II. 200; Livius, *Ab urbe condita*, 2. 60. 1-3). Cato'nun da İspanya'da askerlerine karşı sergilediği tutum aynı bağlamda değerlendirilebilir (Plinius, *Naturalis Historia*, 14. 91). Cato askerlerini övmeye sergilediği bu cömert tutumu onlara karşı maddi anlamda da aynı şekilde sürdürmüştür (Livius, *Ab urbe condita*, 34. 46. 2-3.; Astin, 1978: 53-54). Cato'nun askerleri ile birlikte yemek yemesi, onlara yoldaşlık etmesi, onları cesaretleri için övmesi ve cesaretlendirmesi kendinden önceki komutanların sahip olduğu *pater* unvanını kazanmasında etkili olmuştur. Cato'nun *Dierum Dictarum de Consulatu Suo* adlı konuşması, onun *pater* unvanı ve özelliklerinin olumlu kısımlarının avantajlarından ve liderliğine katkısından haberdar olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Cato'nun bu anlamda *pater* kavramının onursal unvanından faydalanarak, popüler desteğe odaklanmış olduğunu düşünebiliriz. Ünlü hatibin halkın bu kavrama karşı duyduğu saygının farkında olduğunu gösteren diğer bir detay ise MÖ 167 yılı Pydna zaferinin kutlanmasında yaşanan gerginlikte, askerleri ikna etmek üzerine yaptığı *Contra Ser Galbam ad milites* adlı konuşmasıdır. Bu konuşmada Bilge Cato, Makedonya'da kazandığı zaferle Macadenoius *cognomeni* verilen Paullus Lucius Aemilius'un (Howatson, 2013: 699) askerlerine karşı gösterdiği sert tavrın, *pater* kavramında mevcut katı tutumla bağlantılı olduğu görüşünü bildirmektedir. Cato bu konuşmasını daha sonra yeniden düzenleyerek *Origines* adlı eserine de eklemiştir (Gellius, *Noctes Atticae*, 13. 25. 15; Cicero, *De Oratore*, 1. 227; Livius, *Ab urbe condita*, 49). Burada dikkate değer olan Cato'nun *pater* kavramının

barındırdığı “otoriter ve cimri”¹⁵ tutumu sahiplendiği bu konuşmasını *Origines*'e ekleyerek, kendisi hakkında genel kabul gören “sert, katı ve tutumlu” imajın *pater* kavramı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmek olarak da görülebilir.

Cato'nun askerî alanda, rakibi Scipio kadar başarılı olduğunu söylememiz mümkün değilse de, onun bu zayıf olarak nitelenebilecek yönünü, Romalılık değerleri ve ideal *pater* olma yolundaki çabaları ile kapatmaya çalıştığını düşünebiliriz. Keza Cato, Romalılık değerlerine bağlılık, toplumsal düzeni kutsayan *mos maiorumu* sürdürme, dini geleneklere bağlılık, Latin dilinde ilk eserleri vermiş olma ve elbette ideal *pater* olma gibi unsurlar üzerinden, bu kurtarıcı ve koruyucu tavrı takınmıştır denilebilir. Ancak yaşadığı dönemde henüz *pater patriae* unvanının kendisine yani bir *plebe* verilemesi için uygun bir ortam mevcut değildir; ama belki de Cato'nun *pater patriae* olma yolunda attığı ilk tohumlar sonrasında, onun gibi *pleb* kökenli olan Cicero'nun yaklaşık 85 yıl sonra bu unvanı almasında etkili olmuştur. Cato'nun *pater patriae* unvanı yerine sadece “Bilge” unvanı ile yetinmek durumunda kalması, ondan önce ve sonra bu unvanı alan kişilerin ne sebeple bunu hak ettiklerine bakmamızı gerektirmektedir. Bu unvanın ilk sahibi Roma'nın efsanevi kurucusu Romulus'tur, ondan sonra bu unvanı alanlar Roma'yı bir düşman işgalinden kurtarmış olan kişiler olagelmıştır. Cato'nun bu unvana neden sahip olmadığı bu bağlamda değerlendirilebilir görünmektedir. Cato'nun nihai amacının *pater patriae* unvanını almak olduğunu kesin bir şekilde söyleyebilmek zor olsa da, *pater* kavramını ve kendisini ideal bir *pater* olarak gösterme çabalarını ve gerek Yunan kültürü, ve Kartaca, gerek lüks harcamalar, gerekse değerlerin yozlaşması gibi hususlarda belirlediği “düşmanlar” belki askerî değil ama kültürel anlamda bir kurtarıcı rolünü benimsediğini düşündürmektedir. Ama elbette bu, Roma gibi savaşçı bir devlet içinde, Roma'yı askerî bir tehditten kurtaranların aldığı *pater patriae* unvanını kazanmaya yetmeyecektir.

Roma Cumhuriyeti Dönemi boyunca, *pater*'den türetilen terimlerin, kamu ve özel hayattaki en merkezî kurumlardan bazıları için kullanılmış olduğunu yukarıda belirtmiştik. Tarih boyunca aile ideali, belirli bir kültürün ahlaki standardını yargılamanın veya ölçmenin bir yolu olarak kullanılmıştır (Dixon, 1992: 19-24.). Roma Cumhuriyeti Dönemi'nde de, özellikle II.

¹⁵ Askerlerin protestolarının lideri Servius Sulpicius Galba, Paullus'u “otoriter ve cimri bir general” (*imperiosum ducem et malignum*) olarak tasvir etmiştir (Livius, *Ab urbe condita*, 45. 36. 8).

Kartaca Savaşı'nın etkisiyle değişen ekonomik koşulları ve buna bağlı olarak değişen değerleri Roma ailesinin yapısında izlemek mümkündür (Hopkins, 1965: 124-151). Cato'nun yaşadığı dönem göz önüne alındığında, değerler konusunda meydana gelen yozlaşmanın varlığı ve aile kurumunun da bu yozlaşmadan nasibini aldığını söylemek mümkündür. Devlet ve ailenin özdeşleştirilmiş olduğu bir kültürde, devletin istikrarının Roma ailesinin istikrarına bağlı olduğunu düşünmek, Cato gibi değerlerine sıkı sıkıya bağlı biri için oldukça olası bir durumdur. Cato'nun bu minvalde politik hayatında Roma'nın geleceğini korumakla yükümlü bir "baba" (*pater*) gibi davranması¹⁶ ve bu istikrarın sürmesi için gerekli gördüğü ailenin ve *paterfamilias* kavramının eski değerine kavuşturulması ideali için özel hayatında buna çok dikkat etmesi ve bunu her koşulda vurgulaması ayrı bir önem taşımaktadır. Aslına bakılacak olursa bu "farkındalık" Cato açısından bir "kazan kazan" durumudur; zira hem bağlı olduğu idealleri gerçekleştirmesi hem de bunu başarabildiği ölçüde politik hayatta yükselmesi mümkün olmuştur.

MÖ. 2. yüzyılda Roma'nın her alanda yaşadığı hızlı değişimin bir tanığı ve aktörü olan Marcus Porcius Cato'nun (Kienast, 1954: 170-172; Astin, 1978) siyasi kariyerinde yükselmesini ve bir muhafazakâr olarak anılmasını sağlayan en önemli özelliği, bilindiği gibi Roma'nın eski değerlerine sahip çıkmasıdır. Cato, özellikle Yunan kültür etkisine karşı olumsuz görüşleri ve yaşam biçimi ile örnek bir Romalı olarak tasvir edilmiştir. Bahsi geçen tüm bu özellikleri yansıttığı en önemli alan ise aile yaşamı ve oğlunun yetişmesinde sarf ettiği çabadır. Kendi ailesi ile ilişkilerinde örnek bir *paterfamilias* olan Cato, komutan olarak da iyi bir "pater" olmayı başarmıştır. Cato'nun *pater* kavramına dair hem özel hem askerî hayatında sarfettiği çaba ve bu çabayı külliyatında da özellikle vurgulamış olması, onun politik kariyerinde bu özelliğini ön planda tutmaya çalıştığını düşündürmektedir, zira *pietas* teriminin içerisinde barındırdığı ebeveyne ve aileye karşı olan yükümlülükler, imparatorluk dönemine kadar Roma ideolojisinin en önemli unsurlarından biri olarak görülmüştür. Halkın desteğini sağlamak üzere özellikle *ensorluk* seçimlerinde *pater* kavramı ve kavramın Romalılık değerleriyle ne derece bağdaştığının altını çizmiş olması dikkat çekicidir. Bunun yanında, Cato hakkında yazan antik yazarların da onun babalığına ilişkin örnekleri sıklıkla vurgulamaları dikkate değerdir. Bu

¹⁶ Plutarkhos'un Roma'nın kuruluşunu anlattığı bölümde Romulus'un soylular ile sıradan insanları birbirinden ayırdığını ve ilkinin koruyucular, ikincisine ise korunanlar adını verdiğini söyler (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Romulus*, XIII).

bağlamda, Cato'nun *pater* kavramının altını çizmesindeki başarısı onun siyasi kariyerinde yükselmesinde rol oynayan etkenlerdendir; zira Roma'da politikacılar açısından halkın desteğinin sağlanması siyasi alanda başarılı olmanın gereklerindedir (Suolahti, 1963: 248). Bilindiği gibi daha MÖ 241'de Marcus Fabius Buteo ve Gaius Aurelius Cotta adlı *ensorlerin comitia centuriatayı* yeniden düzenlemesi ile halkın seçmen olarak önemi daha da artmıştı (Millar, 1984; Millar, 1986). Gerçi halk desteğini sağlamanın yolu daha çok hediyeler dağıtmak, oyunlar düzenlemek ve popüler olmayı başarmaktı ki Cato yeri geldiğinde tüm bunları akıllıca kullanarak ve hatta rakiplerini farklı şekillerde suçlayıp, karalayarak alt etmeyi de başarmıştır.¹⁷ Ayrıca, Cato'nun *pleb* bir aileden geliyor olması da onun popülerliğini sağlayan unsurlardan olmalıdır. Cato'nun zengin *patriciusların* lüks yaşamlarının Romalılık değerlerine aykırı olduğu düşüncesi ve bunu her fırsatta dile getirmesi, parasızlık içinde yaşayan halkın gözünde farklı bir yer edinmesinde de rol oynamıştır denilebilir. Ayrıca bu söylemlerini destekleyici nitelikte tutumlu ve mütevazı bir yaşamı seçmesi de rakiplerini alt etmede onun için bir avantaja dönüşmüştür.

Mütevazı yaşam şekli ve tutumluluğu sıklıkla vurgulanan Cato'nun bu özelliklerini yine *pater* kavramı bağlamında ele almak mümkündür. Yukarıda hukuksal manada kavram ele alınırken belirtildiği üzere, *familia* içerisinde mal varlığına sahip olan ve ekonomik anlamda söz sahibi olan kişi yine *paterfamilias*dir. Cato'nun Sabin köklerinden miras aldığı bir karakter özelliği olarak da tanımlanabilecek bu mütevazı yaşam ve tutumlu olma durumunu¹⁸, Cato yine Romalılık değerleri ile bağdaştırmış ve bunu siyasi kariyerinde kullanmıştır. Tutumluluğunun kayda geçen ilk örneği Cato'nun, MÖ 204'te Roma'nın ilk *provinciası* olan Sicilya'da, Scipio'nun yanında *quaestorluk* görevinde bulunduğu sırada (Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus- Cato*, 1) meydana gelmiştir. Cato, Scipio'nun lüks harcamaları ve savurganlığını uygunsuz bularak, Senato'da Scipio'ya karşı suçlamalarda bulunmuş ve bir soruşturma açılmasını sağlamıştır (Cicero, *Cato Maior de senectute*, 10; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, III. 7). Bu anektod Cato'nun eski değerlere ilişkin muhafazakârlığı ve tutumluluğu ile ünlenmesinde etkili

¹⁷ Örneğin; Manius Acilius Glabrio, Lucius Scipio ve Scipio Africanus'a yöneltilen suçlamalarda Cato önemli bir figür olarak yer alır.

¹⁸ Sabin halkının belirleyici özelliklerini alçak gönüllülük, tutumluluk, tokluk ve dindarlık oluşturmaktaydı ve onlar Roma kültürüne özgü bir figür üreten ilk 'dağlı' halk olarak anılıyorlardı (Farney, 2014: 444).

olmuştur. Bir politikacı olarak ise savurganlığa karşı olan duruşunu Plutarkhos şu şekilde ifade eder:

“...Savurganlığı kınamak isterken bir balığın bir öküzden daha pahalıya satıldığı bir kenti tehlikelerden korumanın zor olduğunu söyledi” (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, VIII).

Bu aktarımda dikkati çeken diğer bir nokta ise Cato'nun, tıpkı bir *paterfamilias*ın ailesini koruması gerektiği gibi, Romalıları tehlikelerden korumakla yükümlü olduğunu düşündüğünü gözler önüne sermesidir. Askerî kariyerinde yine tutumlu olmak ve devletin parasını boşa harcamamak konusunda ne derece ihtimamlı davrandığını, *consulluk* görevi sırasında atını devlete nakliye masrafı çıkmaması için İberia'da bıraktığı bilgisinden edinebiliriz (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, V, 5). Plutarkhos, Cato'nun komutanlık görevinde bulunduğu sırada yine devlet hazinesinden hiçbir şey talep etmediğinden ve tutumlu davranışlar sergilediğinden söz etmektedir (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, VII, 1-3). Kendi yaşam tarzında da oldukça tutumlu olan ve hatta tutumluluktan öte cimri olarak nitelenen böyle bir kişiliğin (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi- Cato*, V, 5, 6) İspanya'da kendi komutası altındaki askerlere bir *pater* (komutan) olarak sergilediği cömert tutumu düşününce, ister istemez Cato'nun bunu kullanarak politik kariyerine yönelik bir yatırım yaptığı akla gelmektedir. Ayrıca bu hususta dikkate değer bir başka konu, MÖ. 195 yılında meydana gelmiş olan *Lex Oppia*'nın yürürlükten kaldırılma talebinde yaşanmıştır. Cato'ya göre bu kanunun yürürlükten kaldırılmaması gerekmektedir; zira kanun, savurganlığın ve lüks düşkünlüğünün önüne geçmektedir. *Lex Oppia*'nın kadınlara ilişkin kısmı, yine üzerinde durulması gereken bir noktadır; çünkü Cato'nun, bu kanunun yürürlükten kaldırılmaması gerektiğine ilişkin ısrarının arkasında, kadınların ekonomik açıdan baskı altında tutulmasının devamını sağlama ve “*pater*” karşısında özgürlüklerini (her ne kadar sınırlı olsa da) genişletme imkânı tanımama isteği yatmaktadır.

Patriarkal bir toplumun, en temel değerlerinden olan erkeğin dolayısıyla *paterin* üstünlüğüne karşı her türlü zayıflatma girişimi, Cato açısından eril tahakküme karşı bir tehlike arz ettiği gibi devletin de istikrarını bozacak bir tehdit olarak algılanmıştır. Roma devletinin istikrarı yanında kişisel çıkarlarının da aynı şekilde zarar göreceğini düşünmüş olduğunu da söyleyebiliriz.

Propagandacı bir kişiliğe sahip olduğunu “*Kartaca yok edilmelidir*” sözleri ile net bir biçimde gördüğümüz Cato'nun *familia* ve *pater* kavramlarını da siyasi propaganda aracı olarak kullanmış olduğu akla yakın

gelmektedir. Esasen *paterfamilias* statüsünün ve *familia* kurumunun siyasi propaganda olarak kullanımın en gün yüzüne çıkmış hâline Augustus döneminde rastlanmaktadır. Augustus hem kendi ailesini kutsallaştırarak, hem de *pater patriae* unvanı olarak bu geleneksel statüyü imparatorluk düşüncesi ekseninde bir ileri boyuta taşımıştır diyebiliriz; zira kendisinden sonra pek çok imparatorun *pater patriae* unvanını aldıkları bilinmektedir. Augustus, düzen, birlik ve süreklilik kavramları ile aileyi bağdaştıran bir siyasi yol izleyerek (Karababa, 2017: 44) esasen Cato gibi gelenekçilerin mirasını devralmıştır. Bu bağlamda Cato'nun siyasi kariyerinde *pater* kavramını kullanması ve bu sırada kavramı yeniden üretiminin Augustus'un imparatorluk kurma yolunda bu kavramı da kullanmış olmasının tarihsel alt yapısını sağlamıştır denilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Cato'nun siyasi kariyerini *pater* unvanı bağlamında ele almak amaçlanmıştır. Cato'nun yazdığı eserler ve onun hakkında bilgi veren antik kaynaklar incelendiğinde, onun özellikle bir *pater* olarak idealize edilmiş olduğunu görürüz. Bu hâliyle çalışma, Cato'nun Roma kültürü ve tarihi içerisinde *pater* kavramının yeri ve etkisini politik alanda kullanmış olduğunu iddia etmektedir. Bu kavramın Romalı olma ve Roma devletinin devamı bağlamında ne derece önem taşıdığını fark etmiş bir kişi olarak, bunu kendi politik yükselişi ve kamu imajı için kullanmış olması Roma'nın siyasi ve toplumsal tarihi açısından önem taşımaktadır; zira Augustus ile başlayan imparatorluk sürecinde *pater* kavramının yine benzer şekilde kullanımı dikkati çekmektedir. Cato'nun düşünce ve davranışları ardı ardına sıralandığında dahi onun kitleleri sürükleyebilme ve hatta Roma toplumunun tarihini, değerlerini yeniden yaratarak toplumun bilinçdışını oluşturabilme yeteneğini görmek mümkündür. Cato'nun aile hayatından başlayarak, askerî ve siyasi hayatındaki eylemleri göz önünde bulundurulduğunda, bunların her birinin belirli bir amaçla yapılmış olduğu ve bize görünenin ötesine bakmanın, bir anlamda tarihin satır aralarını okumanın mümkün olduğunu söylemektedirler. Bu açıdan toplumsal yapının, kültürün, değerlerin ve kavramların tarihî bir değerlendirme yapılırken ne derece önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Roma tarihi üzerine yapılmış olan çalışmalarda, Cato gibi siyaset adamlarının Roma'nın siyasi ve kültürel tarihi üzerindeki etkisi, bu kişilerin Roma'nın kültürel değerlerini siyasi alanda kullanmaları ve bu değerlerin manipülasyona açık olmalarına ya da Roma'nın geleneksel değerlerinin bir tarihî kişiliğin hayatı üzerindeki etkisine dair bir örneğe rastlamak pek mümkün değildir. Bu bağlamda, yukarıda belirtilen tüm bu

etkenler göz önünde bulundurularak yapılmış olan bu çalışmanın Roma tarihinin yorumlanmasında yeni bir bakış açısı geliştirebileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın giriş bölümünde Roma kültürü içerisinde aile kavramının öneminden ve devlet ile özdeşleştirilmiş bir yapıda olduğundan, devletin bir mikrokozmosu olarak düşünülmesi gerektiğinden söz edilmiştir. Roma’da aile kavramının bu derece önemli olması ve devlet yapılanmasının da aile kurumu ile özdeş bir yapılanmaya sahip olmasının temelinde tarıma dayalı patriarkal toplum yapısını görüyoruz. *Paterfamilias*a verilen hukuksal yetkileri göz önünde bulundurduğumuzda, devletin yurttaşı üzerindeki yetkisi ve hatta Roma’nın hâkimiyeti altına aldığı diğer halkları yönetmedeki yetkisini de bu bağlamda değerlendirebiliriz. Öncelikle *paterfamilias*a verilen bu yetkilerin bir de yükümlülükler (*pietas*) boyutu olduğunu belirtmek gerekmektedir. *Paterfamilias*ın yükümlülüğü önce Roma’ya, daha sonra atalarına, ailesine ve en son olarak da gelecek nesillere karşı üstlendiği bir yükümlülükler silsilesidir ve bunları yerine getirebilmek, aile içinde otoritesini sağlamak için ona verilen olağanüstü haklar, himayesinde bulunanların ona itaat etmesini sağlamaktadır. Yükümlülükleri yerine getirmenin Roma toplumu açısından önemi ve Bilge Cato’nun bu unvanı almasındaki rolünü Cicero da dile getirmiştir (Cicero, *De Officiis*, III.16).

Geleneksel Roma ailesinin temel taşı olan *paterfamilias* kavramı, Roma toplumunun da bel kemiğini oluşturan bir kavramdır. Devlet açısından bakıldığında *pater* kavramının Roma’da her alana nüfuz etmiş olmasını bu şekilde açıklamak mümkün gibi görünmektedir. Bu kavram önce, *pleblerin paterleri* olan *patriciusların*, *pleb’ler* üzerindeki yetkilerini sağlayan ve onları yönetmeyi kolaylaştıran bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada aile bizzat babalar (*patriciuslar*) ve oğullardan (*pleblerden*) oluşan Roma’nın kendisidir. Sonrasında *pleblerin* de yönetenler arasına katılmasıyla (tabakalar çatışması) oluşan *patrici-pleb* oligarşisi ile yine *pater* kavramının kullanıldığı ve *patres conscripti* olarak adlandırılan yeni bir statü belirlenmiştir. Böylece politik alandaki *pater* statüsü doğuştan gelen -soyluluğa dayalı- bir statü değil, sonradan edinilen bir statü durumuna gelmiştir ancak yönetenlerin, yönetilenlerin babası olarak algılanması durumunda bir değişiklik olmamıştır.

Senato’nun yönetme erki ve halka karşı yükümlülükleri, aile içinde *paterfamilias*ın yükümlülükleri ve hakları gibi algılanmıştır. Senato, “büyük Roma ailesi”ni geleceğe taşıyabilmek için devleti korumakla, devletin dini ritüellerinin devamını sağlamakla ve hatta oğullarını yani yeni senato

üyelerini yetiştirmekle yükümlüdür. Ancak görülen odur ki, Roma'da Bourdieau'nun devletin sol eli dediği “dışıl el”, mevcut değildir ve bunun paralelinde korunan bireyler değil kurumlardır. Korunması gereken başlıca kurum ise bizzat Roma devletidir. Patriarkal bir devlet olarak tanımladığımız Roma'nın bu çerçeveden bakıldığında tek eli olduğu söylenebilir; bu da *paterin* yani eril gücün “şefkatsiz” elidir.

Genel olarak devlet- yurttaş ilişkisine bakıldığında, Roma yurttaşının haklarından çok yükümlülüklerle sahip olduğu ve kişilerin toplumda da, bunları yerine getirdiği ölçüde saygı gördüğü anlaşılmaktadır. Bireylerin itaati, hem toplumsal yapının çarkları içinde mevcut yazılı olmayan kurallarla, hem de hukuksal anlamda en başta *patere* verilen haklarla sağlanmıştır. Bunun dışında Roma'nın geleneksel din anlayışında mevcut olan atalar kültü, *paterin* sorumluluklarını ona sürekli hatırlatan ve başka türlü hareket etmesini engelleme potansiyeline sahip bir yapıdadır. Baba-oğul ilişkilerinin Roma'nın sosyal ve kamusal hayatı açısından taşıdığı önem, devlet-yurttaş ilişkisine de yansımıştır. Romalı kimliğini güçlendirmede ve Romalı olmanın ortak belleğinde, “*paterfamilias*” bir rol model olarak Roma'nın geleceğinin garantörü konumundadır ve Cato, bizzat kendi imajını bu rol modele en uygun kişi profili olarak çizmiştir. Sabın köklerinden getirdiği mirasla “yapılandırılmış” olan Cato bu mirasa sonuna kadar bağlı kalarak, Roma toplumunun ve kültürünün “yapılandırıcısı” olma konusunda çok etkin bir rol almıştır.¹⁹ Oğlunun eğitimine verdiği önem ve dönemin diğer babalarının aksine, çocuğunun eğitimini *paidogolara* bırakmayıp bu konuyla bizzat ilgilenmesi ilk bakışta oğlunun kendi politik geçmişinde yaşadığı zorlukları yaşamaması amacını taşıyor olsa da derinlerde bir yerlerde asıl amacının kendi politik kariyerinin anahtar statüsü olarak gördüğü babalık statüsünü parlatmak olduğu düşünülebilir. Oğluna yazdığı söylenen eserlerin ve *pater* kavramına vurgu yapan pek çok konuşmasının yayınlanmış olması göz önüne alındığında, Cato'nun nihai hedefinin toplumun eğitimini ve bu bağlamda “*pater*”i olmak olduğu düşünülebilir. Hatta Cato'nun toplumun ortak belleğini oluşturma, toplum hafızası yaratma noktasında da Roma tarihinde adı zikredilmesi gerekenlerden olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kaleme aldığı eserlerin konuları ve bunları kendi dili olan Latin dilinde yazmış olması bu açıdan

¹⁹ Bourdieau'ye göre insanın toplumsal davranışı aynı anda hem ‘yapılandırılmış’ hem de ‘yapılandırıcı’dır. Habitus içselleştirilmiş deneyimdir, bedenselleşmiş kültür ve tarihtir (Calhaun, C. (2015), Şimdiki zamanın sosyolojik analizi için: Tarihsel Sosyolog olarak Bourdieau, *Bourdieau ve Tarihsel Analiz*, Der. P. S. Gorski, 76).

büyük önem taşımaktadır. Elbette Romalılık değerleri hususundaki hassasiyeti, bu değerlerin geçmişten gelen niteliklerine yaptığı vurgu ve bunlara ekledikleri ile de önemli bir tarihi kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Cato'nun Roma tarihini yeniden üretim sürecinin altında yatan temel motivasyonu, olasılıkla Yunan kültürüne karşı, Roma kültürünü savunmak istemesidir. Bu geçmişi yeniden kurma girişimi Cato'nun siyasi kariyerinde olduğu kadar, geleceğin Roma'sının oluşturulmasında etkili olmuştur. Bunun bir uzantısı olarak, Cato'nun yarattığı bu muhafazakâr siyaset adamı profili, Augustus tarafından da hem *familia* hem *paterfamilias* hem de *pietas* gibi kavramların yeni bir Roma oluşturmada siyasi propaganda aracı yapılmasının zeminini hazırlamıştır.

Roma tarihinin seyri açısından baktığımızda *paterfamilias* teriminin ve bir Romalı için ifade ettiği değerlerin sadece aile ile sınırlı kalmadığını, sosyal, askeri ve siyasi alanda da bu terimin önem taşıdığını çalışma içerisinde verilen örneklerde görmekteyiz. Cato tüm bu alanlarda ideal bir *pater* olduğunu kanıtlamak için elinden geleni yapıp, bu özelliklerinin sürekli altını çizerek vurgulamış, böylece özellikle politik hayatında başarı yakalamayı bilmiştir. Cato'nun külliyatını kaynak olarak kullandıkları bilinen pekçok antik yazar, sıklıkla Cato'nun baba statüsüne ve oğluna verdiği eğitime vurgu yapmışlardır. Bu açıdan Cato'nun ideal bir *paterfamilias* olarak gösterilmesinin temelinde, bizzat kendisinin bu imajı oluşturma yönündeki çabalarını izlemek mümkündür. Cato'nun, *paterfamilias* kavramının Roma'nın geleneksel değerlerindeki idealleştirilmiş bir örneği olduğunu Latin komedyası örneklerinde de görmekteyiz. Ayrıca, Cato'nun sadece *familia* içinde değil orduda da *pater* kimliğini ön plana çıkardığı izlenmektedir. Hatta, cimri olarak nitelenen kişiliğinin aksine, askerlerine maddi ve manevi anlamda cömertçe davranmış olmasının yine ideal *pater* imajı çizmek amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Cato'nun babası hakkındaki en önemli bilgi onun cesur bir asker oluşudur. Bunu destekler şekilde, oğlunu da böyle yetiştirmiş olduğunun övüncünü paylaştığı bir mektup ile askeri alanda da ailesinin iddiasını dile getirmek istemiştir. Cato'nun askerî alanda elde ettiği başarılar onun Roma'nın kurtarıcısı olarak görülmesine yetecek nitelikte değildir. Bu bağlamda Cato'nun “kurtarıcı rolünü” askerî alanda değil kültürel alanda üstlenmiş olduğu düşünülebilir. Keza Cato, Romalılık değerlerine bağlılık, toplumsal düzeni kutsayan *mos maiorumu* sürdürme, dini geleneklere bağlılık, Latin dilinde ilk eserleri vermiş olma ve elbette ideal *pater* olma gibi unsurlar üzerinden, bu kurtarıcı ve koruyucu tavrı takınmıştır. Bu bağlamda Cato'nun

“kurtarıcı rolünü” askerî alandan daha çok kültürel alanda üstlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bilge Cato, yaşadığı toplumun tarihini ve kendi dönemini iyi analiz ederek, bireysel çıkarları doğrultusunda bunu amacına uygun bir şekilde kullanmayı başarmış, kurnaz bir politikacıdır. Ancak tüm bu uğraşısı (yahut yeteneği) ona *pater patriae* unvanı kazandıramamış, “Bilge” unvanı ile yetinmek durumunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- APPIANUS, *Bellum Civile*, Kullanılan metin ve çeviri: The Civil Wars, trans.: J. Carter Penguin Classics, Londra, 1996.
- CATO, *Origines*, Kullanılan metin ve çeviri: *Historicorum Romanorum Reliquiae*, (ed.) H. Peter I-II. Leipzig, 1883-1906.
- CATO, *Orationes*, Kullanılan metin ve çeviri: *Oratorum Romanorum Fragmenta Liberae Rei Publicae*, (ed.) H. Malcovati, Torino, 1976.
- CATO, *De Agri Cultura*, Kullanılan metin ve çeviri: *On Agriculture*. (trans.) W. D. Hooper, Harrison Boyd Ash. Loeb Classical Library, Cambridge, M.A: Harvard, 1934.
- CICERO, *De Re Publica*, Kullanılan metin ve çeviri: *Devlet Üzerine*, Çev. Cengiz Çevik, 2014.
- CICERO, *De Legibus*, Kullanılan metin ve çeviri: *Yasalar Üzerine*, Çev. Cengiz Çevik, İstanbul, 2016.
- CICERO, *De officiis*, Kullanılan metin ve çeviri: *Yükümlülükler Üzerine*, Çev. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2013.
- CICERO, *In L. Catilina Oratio*, Kullanılan metin ve çeviri: *L. Catilina Söylevi*, Çev. Mehmet Oktan, İstanbul, 2016.
- CICERO, *Cato maior de senectute*, Kullanılan metin ve çeviri: *İhtiyarlık* Çev. A. Sarıgöllü, İstanbul, 1951.
- CICERO, *De Oratore*, Kullanılan metin ve çeviri: *De Oratore*, trans. J.S.Watson, 1860. (<http://www.attalus.org/old/deoratore1A.html>).
- CICERO, *Pro Sestio*, Kullanılan metin ve çeviri: *For Sestius*, trans. C. D. Yonge, B. A. London, George Bell & Sons, York Street, Covent Garden, 1891.
- CICERO, *De invention*, Kullanılan metin ve çeviri: *De Inventione – De Optimo Genere Oratorum – Topica*, Çev. H. M. Hubbell, Cambridge: Harvard University, 1993.

- CICERO, *Pro Rege Deitaro*, Kullanılan metin ve çeviri: Kral Deiotaros'un Savunması, Çev. Ebru N. Akdoğan Arca, İstanbul, 2017.
- CORNELIUS Nepos, *De Viris Illistibus*, Kullanılan metin ve çeviri: "Ünlü Kişilerin Yaşamları-Cato", Çev. Cemil Koyuncu ve Ü. Fato Telatar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
- DEMOSTHENES, *Against Eubulides*, Kullanılan metin ve çeviri: *Against Eubulides*, ed. Norman W. DeWitt – Norman J. DeWitt, Harvard University Press, London, 1949.
- Dig. Ulp., *Corpus Iuris Civilis 1: Institutiones, Digesta*, ed. Theodor Mommsen – Paul Krueger, Berolini, 1992.
- DIO Cassius, *Historiarum Romanarum*, Ursulus Philippus Boissevain, Cassii Dionis Cocceiani I-II-III-IV, Berlin, 1955.
- DONATUS Aelius, *De Comedia et tragedia*, Kullanılan metin ve çeviri: *The fragment from On Comedy and Tragedy*, trans. Pia Kleber in Sidnell, Michael J., *Sources of Dramatic Theory*, volume 1: Plato to Congrave, 79-83, Cambridge University Press, 1999.
- GELLIUS, Aulus, *Noctes Atticae*, Kullanılan metin ve çeviri: *Attic Nights*, ed. John C. Rolfe, Harvard University Press, London, 1927.
- HORATIUS, *Satires*, Kullanılan metin ve çeviri: *Satires*, Book I, Ed. Emily Gowers, Cambridge University Press, 2012.
- LIVIUS, *Ab Urbe Condita*, Kullanılan metin ve çeviri: Roma Tarihi Şehrin Kuruluşundan İtibaren, (Çev.) S. Şenbark, I-II, İstanbul, 1992-1994.
- PLAUTUS, *Bacchides*, Kullanılan metin ve çeviri: *The Comedies of Plautus*, Henry Thomas Riley, London, G. Bell and Sons, 1912.
- PLAUTUS, *Stichus* Kullanılan metin ve çeviri: *Stichus*, ed. Henry Thomas Riley, G. Bell and Sons, London, 1912.
- PLINIUS, *Naturalis Historia*, Kullanılan metin ve çeviri: *The NaturalHistory*, trans. John Bostock, 1855, (<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Plin.+Nat.+toc>).
- PLINIUS, *Epistulae*, Kullanılan metin ve çeviri: Genç Plinius'un Mektupları, Çev. Levent Keskin, Doğu Batı, Ankara, 2018.
- PLUTARKHOS, *Bioi Paralleloi*, Kullanılan metin ve çeviri: *Yaşamlar Theseus-Romulus*, Çev. Meriç Mete, İdea, 2015.
- PLUTARKHOS, *Bioi Parelleloi*, Kullanılan metin ve çeviri: *Hayatlar Aristides-Cato Maior*, Çev. Ayşen Sina, Hel Yayıncılık, Ankara, 2014.

- PLUTARKHOS, *Moralia*, Kullanılan metin ve çeviri: “Şans Üzerine”, *Libri II*, Çev. Selda Yeni, 2016.
- QUINTILIANUS, *Institutio Oratoria*, Kullanılan metin ve çeviri: *Institutio Oratoria*, Book 2, Ed. T. Reinhardt & M. Winterbottom, OUP, 2006.
- SALLUSTIUS, *Bellum Catilinae*, Kullanılan metin ve çeviri: *Conspiracy of Catiline*, Rev. John Selby Watson, M.A. New York and London, 1899.
- SUETONIUS Tranquillus, Gaius, *De Vita Caesarum*, Kullanılan metin ve çeviri: *On İki Caesar'ın Yaşamöyküsü*, Çev. Güngör Varınlıoğlu, İstanbul, 2017.
- TACITUS, Cornelius, *Annales*, Kullanılan metin ve çeviri: *The Annals*, trans. by C. H. Moore and J. Jackson, Harvard University Press, 1937.
- TERENTIUS, Publius, *Adelphoe*, Kullanılan metin ve çeviri: *Bütün Oyunları 1. Erkek Kardeşler*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2009.
- VERGILIUS, Publius Maro, *Aeneis*, Kullanılan metin ve çeviri: *Aeneis*, Çev. Türkan Uzel, İstanbul, 2019.

Modern Kaynaklar

- ASTIN, Alan E. (1978), *Cato the Censor*, Oxford Scholarly Classics, Oxford.
- BAILEY, Cyril (2018), *Antik Roma'nın Dini*, Çev. Peren Gülmez, İstanbul.
- BARDIS, Pados D. (1963), “Man features of Ancient Roman Family”, *Social Science*, 38.4, 225-240.
- BERKI, Şakir (1957), “Roma'da aile Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14.1, 111-121.
- BONNER Stanley F. (1977), *Education in Ancient Rome*, University Printing House, Cambridge.
- BRADLEY, Keith R. (1991), *Discovering the Roman Family*, Oxford University Press, New York.
- CORNELL, Tim J. (2009), “Cato the elder and the origins of Roman autobiography”, *The lost memoirs of the Augustus*, 15-41, Britain.
- CORNELL, Tim J. (2013), *The Fragments of the Roman Historians*, 3 vols. Oxford.
- CROIX, ste Geoffrey E. M. (2013), *Antik Yunan dünyasında sınıf mücadelesi*, Çev. Ç. Sümer, Yordam Kitap, İstanbul.
- CURCHIN, Leonard A. (2001), “The Roman family: Recent interpretations”, *Zephyrus* 53-54, 535-550.
- DIXON, Suzanne (1992), *The Roman Family*, The Johns Hopkins University Press, London.

- FARNEY, Gary D. (2014), “Romans and Italians”, *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, Ed. J. McInerney, 437- 454.
- FLOWER, H. I. (1996), *Ancestor Masks and Aristocratic Power in Roman Culture*, Oxford.
- GARDNER, Jane F. (1998), *Family and Familia in Roman Law and Life*, Clarendon Press, Oxford.
- GARDNER, Jane F. (2012), *Roma Mitleri*, Çev. Salim Korkmaz, Phoenix Yayınları, Ankara.
- GARDNER Jane F. & WIEDEMANN, Thomas (1991), *The Roman Household: A Sourcebook*, British Library Cataloguing in Publication, London.
- HOPKINS, Keith (1965), The Age of Roman Girls at Marriage, *Population Studies*, 19, 309–27.
- HOWATSON, Margeret C. (2015), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Çev. Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- KIENAST, Dietmar (1954), *Cato der Zensor: seine Persönlichkeit und seine Zeit*, Heidelberg.
- Kleber in Sidnell, Michael J. (1991), *Sources of Dramatic Theory, Volume 1: Plato to Congrave*, Cambridge University Press, 79-83.
- KOSCHAKER, Paul ve AYITER, Kudret (1977), *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- LEMOINE, Fannie J. (1991), “Parental Gifts: Father—Son Dedications and Dialogues in Roman Didactic Literature”, *Illinois Classical Studies*, 16, 1/2, 337-366.
- MALCOVATI, Enrica (1953), *Oratorum Romanorum Fragmenta Liberae Rei Publicae*, Turin.
- MILLAR, Fergus (1984), “The Political Character of the Classical Roman Republic, 200-151 BC”, *The Journal of Roman Studies*, 74, 1-19.
- MILLAR, Fergus (1986) “Politics, Persuasion and the People before the Social War (150-90 BC)”, *The Journal of Roman Studies*, 76, 1-11.
- POYNTON, J. B. (1934), “Roman Education”, *Greece & Rome*, 4.10, 1-12.
- REEVE, Eleanor (2012), “Cato the censor and the construction of the vir bonus”, *Rosetta 12*: 120-142.
- SACHERS, E. (1949), “Pater Familias”, *RE*. ed. Georg Wissowa–Wilhelm Kroll–Karl Mittelhaus, Alfred Druckenmüller Verlag, 2121-2157, Stuttgart.

BİLGE CATO'NUN SİYASİ KARIYERİNDE PATER
KAVRAMININ ÖNEMİ

- SALLER, Richard P. (1984), “Familia, Domus, and the Roman Conception of the Family”, *Phoenix*, 38, 336-355.
- SALLER, Richard P. (1986), “Patria Potestas and the Stereotype of the Roman Family”, *Continuity and Change*, 1, 7-22.
- SALLER, Richard P. (1988), “Pietas, obligation and authority in the Roman family”, *Alte Geschichte und Wissenschaftsgeschichte: Festschrift für Karl Christ*, Darmstadt, 393-410.
- SALLER, Richard P. (1991), “Corporal punishment, authority, and obedience in the Roman household”, Ed. Rawson, B., *Marriage, divorce, and children in ancient Rome*, Canberra and Oxford, 144-165.
- SALLER, Richard P. (1994), *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*, Cambridge University Press, Cambridge.
- SEVERY, Beth (2006), *Augustus and the Family at the Birth of Roman Empire*. Routledge, New York and London.
- SCIARRINO, Enrica (2011), *Cato the censor and the beginnings of Latin prose: From poetic translation to elite transcription*, The Ohio State University, Columbus.
- SUOLAHTI, J. (1963), *The Roman Censors, A Study on Social Structure*, Helsinki.
- TREGGIARI, Susan (1991), *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Clarendon Press, Oxford.
- TURNER, Bryan S. (2000), *Statü*, Çev. Kemal İnal, Doruk Yayınları, Ankara.
- ÜÇER KARABABA, İdil (2017), “Setting The Stage For The Authority Of The Roman Emperor: The Family Metaphor In The Aedicular Facades Of Asia Minor”, *METU Journal of Faculty of Architecture*, 34.1, 43-62.